

משלוח מנות שאינו ראוי לסעודת פורים (חלבי, ממתקים וכיוצ"ב)

א

פתח דבר, ועדיפות משלוח מנות מאכל מעל פני שאר דברים

נדרשתי ללא שאלו האם יוצאים ידי חובה במשלוחי מנות חלביים, ואגב כך אמרתי לדון גם בענין משלוחי מנות המורכבים בעיקר מממתקים ומיני מגדים. והנה בראשית דברינו יש להעיר, שהנסיון מראה שתועלת גדולה יש במשלוחי מנות אלו (החלביים), באשר רוב ככל משלוחי מנות הנשלחים ביום הפורים, אינן באים לידי תכלית אכילה על ידי מי שנשלחו אליו, היות שמועברים הם הלאה עכ"פ חלקם, לאנשים אחרים או שמוצנעים עד לאחר עבור יום הפורים להיאכל קימעא קימעא על ידי בני הבית במאמץ משותף הנמשך והולך עד פרוס חג הפסח כחלק ממצוות ביעור חמץ.

ולעומת זאת התופעה הקיימת באלו משלוחי מנות הנזכרים היא הפוכה, שעל הרוב נאכלים הם באותו היום, אמנם בסעודת שחרית של יום הפורים אבל עכ"פ מגיעים לידי תכלית ייעודם להיאכל בעצם היום הזה. ואפשר שהגורם לכך הוא שמבוססים בעיקרן על מאכלים ממש, ואף אם היו מובאים משלוחי מנות בשריים אף הם היו מגיעים לתכלית אכילה בו ביום. וכל מה שנתמעט מדרך התנהלות זו, הם הממתקים ושאר מגדים, שבהם אכן התיאור האמור למעלה תואם. ועכ"פ נידוננו נסוב במאכלים חלביים אם יוצאים ידי חובת משלוח מנות בהם, וזה החלי בעזר ה' יתברך.

ב

שני טעמים עיקריים למצוות משלוח מנות

ידוע ה'דבר ו'מפורסם ה'ענין בשערים המצויינים בהלכה ששני טעמים עיקריים נאמרו במצוות משלוח מנות. טעם הראשון הוא טעם מוהר"ר שלמה אלקבץ בספר מנות הלוי (פ"ט פס' י"ט ד"ה והיהודים, בנד"מ עמ' שע"ט)¹ שכתב, 'ומשלוח מנות איש לרעהו, כמו שהיה עניינם כאיש אחד להקהל כל אחד עם חברו, הפך איש צר ואויב לשון רמיה, האומר ישנו עם אחד מפוזר'. והיינו שמטרת תקנת מרדכי ובית דינו במצוות משלוח המנות היתה כדי להרבות אהבה וחיבה בעם ישראל הפך מחשבתו הרעה של המן ליצור פירוד ופיזור ביניהם. וכ"כ טעם זה בפשיטות בשו"ת מהר"מ שיק (חאו"ח סי' שמ"א), ומהר"ל מפראג בסי' אור חדש (אסתר ט' כ"ב). וכעין זה כתב הב"ח (סוף סימן תרצ"ה), וכ"ה בערוך השלחן (סי' תרצ"ה סעיף י"ג), והכריח כן. ובתשובת כתב סופר (סי' קמ"א) החזיק בטעם מנות הלוי לעיקר משום הוראת הרמ"א שנביאה בהמשך (או' ג').

והטעם השני הוא המבואר בשו"ת תרומת הדשן (סי' קי"א), שמטרת התקנה היתה כדי שיהיה לכל אחד מעם ישראל ביום זה, כדי סיפק בקיום סעודת הפורים כהלכתה. [נאפילו ידוע שלנשלח יש כדי צרכו לסעודה כמו שהוא בדרך כלל, מ"מ כך תיקנו כדי שלא לבייש את מי שאין לו כמבואר במסכת תענית (כ"ו:), כ"כ חת"ס (חאו"ח סי' קצ"ו) בדעתו]. ומשום כך כתב בעל תרומת הדשן שאין יוצאים ידי חובת משלוח מנות בחלוקים וסדינים וכל כיוצ"ב. ואגב יש להעיר, שרש"י (בב"מ ע"ח: ד"ה מגבת) סובר שטעם זה האמור במשלוח מנות הוא אף למצוות מתנות לאביונים, וזה לשונו, 'מגבת פורים לפורים - מעות שגובין הגבאין מבני העיר לחלק לעניים לסעודת פורים'.

סיוע לטעמו של בעל תרומה"ד

ואפשר לסייע דברי תרומת הדשן בטעם זה, מפיוט 'מי כמוך' לרבי יהודה הלוי שכתב, 'ועם שמחתכם האביונים זכרו, ושילחו מנות לאין נכון לוי'. והיינו שתכלית מצוות חכמים במשלוח מנות הינה, על מנת שיהא למי שאין לו, וכן ראיתי שכתב בסי' סנסן ליאיר (מאזוז, עמ' ל"ב).

¹ ולמרות שהובא בפוסקים טעם זה בשמו, מכל מקום בגוף הספר מבואר שביאור זה אמרו ר"י בן שושן זצ"ל.

ומצינו סיוע שיש בו ממש לטעם זה, במדרש הגדול פרשת עקב, על הפסוק, "את הברית ואת החסד וגו'". גדול הוא החסד, שלא עמד לישראל בימי המן אלא החסד, שנאמר "ומשלוח מנות איש לרעהו וכו'". והיינו שתכלית קיום מצוות משלוח מנות הוא עשיית חסד, ובעבורה זכרה לנו.

ומהרא"י בספר תרומת הדשן הביא מספר ראיות להבנתו הנזכרת בטעם מצות משלוח מנות, ובין ראיותיו להוראה זו, דקדוק בדברי הרמב"ם (פ"ב מהל' מגילה הט"ו). שכאשר מנה את אופני קיום מצוה זו, לא נמנתה בכללם אפשרות נתינת המעות, זאת למרות שסמוך לכך במצות מתנות לאביונים נמנתה אפשרות זו בכלל האופנים המנויין בקיום המצווה. אלמא קיום מצוה זו נעשה רק בדברים השייכים לסעודת פורים, היינו מאכל ומשקה מהטעם הנזכר, וכ"כ בלבוש (סי' תרצ"ה ס"ד).

ואמרת להביא עוד דקדוק נוסף בדברי הרמב"ם, המסייע להבנתו של בעל תרומה"ד בטעם מצוה זו. והוא ממה שבתחילת ההלכה הנזכרת כתב לבאר, כיצד הוא עניינה של סעודת הפורים, וזה לשונו. 'כיצד חובת סעודה זו, שיאכל בשר ויתקן סעודה נאה כפי אשר תמצא ידו, ושותה יין עד שישתכר וירדם בשכרות', ותכף לכך הסמיך את חובת מצוות משלוח מנות בזה הלשון, 'וכן חייב אדם לשלוח וכו' שתי מנות של בשר וכו' לחבירו'. ומסמיכות העניינים אלו לאלו, ועוד תליתם זו בזו על ידי תיבת 'וכן', שמעינן שיסוד משותף לשניהם. ולעומתה מצות מתנות לאביונים, ייחד לה מקום נפרד בהלכה הבאה (הלכה ט"ז), מבלי לתלותה בשום מצוה אחרת. וכן מורה סגנון לשונו של הרמב"ם בפתח הלכה זו לאמור שהיא מצוה בפני עצמה. 'וחייב לחלק לעניים ביום הפורים וכו'', ולא 'וכן לחלק לעניים וכו'', להיותה נמשכת מהאמור למעלה.

ובסיוע הבנת תרומה"ד הנזכרת, ישנה עוד תוספת דקדוק בדברי הרמב"ם, במה שכתב שם בענין קיום מצוה זו של משלוח מנות. 'ואם אין לו, מחליף עם חברו, זה שולח לזה סעודתו וזה שולח לזה סעודתו. כדי לקיים, ומשלוח מנות איש לרעהו'. ומקור הלכה זו הוא במעשה המובא בגמרא (מגילה ז:). שאביי בר אבין ורבי חנינא בר אבין היו מחליפין את סעודתם. אלמא שייכות מצוה זו של משלוח מנות למצות סעודת הפורים, הוא המאפשר את קיומה בדרך זו. ואכן גם ממעשה זה הביא תרומה"ד ראיה להבנה הנזכרת, ואנו רק הוספנו בה. שמתוך שהביא הרמב"ם הוראה להלכה ממעשה זה, אלמא כן הוא הדבר ביסוד ושורש מצוה זו להיותה שייכת לסעודת הפורים.

וניתן עוד להוסיף סיוע בדקדוק הדבר, מעריכת הטור והשולחן ערוך את סימניהם באלו העניינים. שבסימן תרצ"ד קָתבו את הלכות מצות מתנות לאביונים בלבד, ואילו בסימן תרצ"ה פָּלְלו את הלכות משלוח מנות וסעודת פורים ביחד², אלמא תלויות זו בזו הן. ויעויין להלן (או' ד' ד"ה וכאן המקום) משי"כ להעיר על כל זה.

על פי טעמו של תרומה"ד מדוע שולחים שתי מנות

ואין מקום לדקדק ולומר, שאם כדי שיהא לחבירו סיפק בסעודת הפורים, אם כן מדוע הצורך הוא לשלוח שתי מנות, הרי באחת מספיק לקיום הסעודה. זאת היות שבשתי מנות מראה על חשיבות הסעודה ועושרה, משא"כ מנה אחת מורה על צורך אכילה בלבד. ועל דרך זו הוא ענין איסור אכילת שני תבשילין בסעודה המפסקת של תשעה באב, וכמו שכתבו הפוסקים שם ששני תבשילין מבטאים דרך כבוד וחשיבות, ועל כן נמנעה אכילתם בעת ההיא אלא רק אחד בלבד. יעויין

² ובהקדמת מתנות לאביונים למשלוח מנות אע"פ שהסדר בפסוק הוא ההיפך, אפשר שהוא כדי להדגיש את החשיבות שיש בתמיכה לעניים יותר מאשר שילוח מנות, על דרך המפורש בדברי הרמב"ם הידועים (סוף פ"ב מהלכות מגילה) - "מוטב לאדם להרבות במתנות אביונים מלהרבות בסעודתו ובשלוח מנות לרעיו, שאין שם שמחה גדולה ומפוארה אלא לשמח לב עניים ויתומים ואלמנות וגרים, שהמשמח לב האִמְלָלִים האלו מידמה בשכינה שנאמר 'להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים (ישעיהו נ"ז)", ובס' הלכות חג בחג (פורים עמ' קנ"ג) כתב שכיוון שעיקר מתנות לאביונים הינו בזמן מקרא מגילה שאז עיניהם נשאות אליה על כרחך שהם מוקדמים בנתינתם למשלוח מנות.

בתשובתינו בשו"ת אורן של חכמים חלק שלישי (סי' ? או' א' ד"ה ותחילה), שציטטנו מלשונות הראשונים המורים על כך.

ועל פי סברא זו אפשר לקיים גם את מה שכתבנו שם בתשובה הנזכרת (או' ד' סוד"ה ועכ"פ). שבמשלוח מנות רק משקה אחד בלבד יכול להכלל כמנה אחת ולא יותר, היות שרק זאת שמענו מגירסת הגמרא דידן, ודלא כהמשנ"ב שכתב שמכיוון ששתיה בכלל אכילה אפילו שתי משקאות שפיר דמי למישלח. ולפי הסברא שכתבנו כאן מתחזק הדבר יותר, היות שאכילה אחת לכל הפחות צריכה. והשאר הוא רק ביטוי לחשיבות המשלוח, אם כן זה יכול להתקיים בשילוח משקה.

וראיתי לרבינו יהונתן מלוניל (מגילה ז:) שכתב שהטעם לכך שברעהו יש לשלוח שתי מנות ואלו בעניים אחת. כיוון שעשירים רגילים לשפע משא"כ עניים אינם רגילים כל כך לאכול בריווח, על כן די להם במתנה אחת, והיא נחשבת בעיניהם כדבר גדול. ונמצא על פי זה שהותאם הדבר לכל אחד כפי המורגל לו. וכן הוא בס' המנהגות לרבינו אשר מלוניל, הר"ן בחידושיו (מגילה ז.), וכ"כ נימוקי יוסף (שם).

אלא שאם נדקדק נמצא שטעם זה שכתבו רבינו יהונתן וסיעתו, עולה יפה יותר לפי טעמו של בעל מנות הלוי הנזכר שהוא להרבות אהבה ואחווה, משא"כ לפי טעמו של בעל תרומה"ד לא כל כך יכון. היות שאם אכן עיקר המטרה הינה כדי שיהיה סיפק לחבירו, אלמא אין צורך לשלוח למי שהפרוטה מצויה אצלו. ואם כן לפי דבריהם מספיק לשלוח מנה אחת כבמתנות לאביונים. אלא שוודאי זה אינו, היות שלא שולחים למצטרך בלבד כבמתנות לאביונים אלא לכלל הציבור כולו, זאת כדי למנוע בושה ממי שאין לו כאמור. ואם כן ודאי שהמצווה תהא מתקיימת בשתי מנות כשאר אנשים חשובים, כדי שייאות העני לקבל בכלל כולם. ולעומתה מצוות מתנות לאביונים, ניתנת לאביונים בלבד כפרט, מבלי צורך ל'כסות' על נתינה זו, ולכן מספיק להם באחת.

ג

אופנים שונים בהם מתבטאת המחלוקת הנזכרת

ונפקא מינות למכביר נאמרו על פי אלו הטעמים, כגון במי ששלחו לו משלוח מנות ולא רצה לקבל או מי שמחל על כך, שכתב הרמ"א בהגה (סי' תרצ"ה סעיף ד'), שהנותן יצא בכך ידי חובת משלוח מנות, ומקורו מתשובת מהר"י ברונא הובא בדרכי משה (שם או' ז'). וכתב החת"ס בתשובה (סי' קצ"ו) שהוראה זו תיפון על פי הטעם המובא בס' מנות הלוי, שהרי הנותן הראה לו אהבה וריעות אולם לטעם שכתב תרומה"ד לא יצא ידי חובתו כיוון שבפועל לא קיבל כלום. ומשום כך שפיר תמה הפר"ח על הוראת הרמ"א שמאין לו כן, שהרי בפועל לא נתן מאומה, ונמצא שלדעת תרומה"ד לא עשה ולא כלום. ויש להעיר שהלבוש (שם) כתב הוראה זו של רבו הרמ"א להלכה, למרות שסובר כאמור כדעת תרומה"ד בטעם משלוח מנות, אלמא אינו מוכרח לתלות זאת במחלוקת הטעמים, (ויעויין להלן או' ד' ד"ה ומצאתי בלבוש). ומהרד"מ בס' שתילי זיתים לא השמיט את דברי הרמ"א אלו, וכתב לבארם, וכן פסק כנה"ג בשייריו (הגה"ט או' ו').

וישנו אופן נוסף בו דנו הפוסקים בשני הטעמים, באופן שהשולח לחבירו משלוח מנות בעילום שם. לדעת תרומה"ד יצא ידי חובתו, שהרי נמצא שיש סיפק ביד חבירו לעשות סעודה אולם לדעת מנות הלוי לא יצא, שהרי אינו יודע מי שלח לו זאת, ולא הועיל בשליחתו אליו להרבות אהבה וריעות. וכן הוא בשולח לאַבְּל שאסור לשלוח אליו, לטעם מנות הלוי יצא ידי חובתו משא"כ לדעת תרומה"ד לא יצא. וכן בדברים שאינם דברי מאכל או שאסורים למקבל לאכלם. לדעת תרומה"ד לא יצא אולם לדעת מנות הלוי הרי יצא. ויש עוד הרבה דוגמאות יעויין באחרונים מה שכתבו להאריך בענין זה. וראיתי לחיד"א בשו"ת יוסף אומץ (סוספ"ב) שכתב שאין להוציא דין על פי טעמים, ומקורו העריה מדברי תרומה"ד בכתבים (סי' ק"ח).

ואף בנידון דידן ששולח לחבירו דברי מאכל חלביים וכן מיני מגדנות וממתקים, יש נפק"מ בין הטעמים. שלטעם הראשון שהוא כדי להרבות אהבה וריעות שפיר מצינו לומר שיוצא ידי חובתו, שמה בכך שמשלח לו משלוח מנות שאינו ראוי אלא לסעודת הבוקר בלבד, הרי בפועל נמצא

שמרבה על ידי כך אהבה וריעות ביום זה. ואדרבא מיני מגדים וממתקים 'מרבס' את השמחה והריעות, (וגדול המלביץ שינייים לחבריו ממשקהו ח'לב). ואפשר בכלל זה גם דברי חלב כיום, בפרט מעדנים חלביים מגוונים.

מה גם שאפילו במעות מצינו שיש פוסקים הסוברים שיוצא בכך ידי חובת משלוח מנות. וזאת ממה שכתבו שיוצא ידי חובה בשווה כסף כסדינין, וכלים, היות שיכול למכרם מיד ולקנות בדמיהם דבר מאכל. שכך כתב בשו"ת הלק"ט (ח"ב סי' קס"ג), והסכים עמו בס' נהר שלום (סי' תרצ"ה סק"ב), וכ"ה בדרשות מהרי"ל הובא בס' מטה משה (סי' תתרי"ז), וכן בס' מעם לועז (עמ' רמ"ט). וזאת למרות ששיטתם בטעם מצות משלוח מנות הינה כדעת תרומה"ד. שעיקר סברתם שאין צורך להביא דברי מאכל ממש, שאפילו בדבר שאפשר שיהיה באמצעותו כדי סיפק בסעודה, היינו על ידי מכירתו והמרתו בדבר מאכל גם יוצא בכך ידי חובה. ואם כן כל שכן יהא לדעתם על פי שיטת בעל מנות הלוי.

ואף שלדינא אין אנו נוקטים כמותם להלכה, וזאת על פי דקדוק דברי הרמב"ם הנזכר שהשמיט נתינת 'מעו' במשלוח מנות למרות שהזכר במתנות לאביונים, ולא בכדי הוא, אלמא דבר הראוי לאכילה בעיני³, מכל מקום חזו אינהו לאיצטרופי לדעת הסוברים כדעת בעל מנות הלוי וסיעתו ולהתיר בנידון דידן. [ובשו"ת פתחי שערים (סי' מ"ז) כתב ההיפך, שמכח טעמו של בעל מנות הלוי אינו מקיים את מצוות משלו"מ במעות, שאינו דרך כבוד וחיבות].

אולם על פי הטעם השני הניתן למצות משלוח מנות, שיהיה לכל איש מישראל כדי סיפוק הראוי לסעודת פורים. צריך שהמשלוח מנות יהיה מדברים המרכיבים את סעודת פורים, ותוספת לשון שנקט תרומת הדשן 'לקיים הסעודה כדינה', מחזק הבנה זו. וסעודה חלבית אינה בכלל זה, כמבואר ברמב"ם (פ"ב מהלכות מגילה ה"ט"ו) שכתב וזה לשונו, 'כיצד חובת סעודה זו שיאכל בשר ויתקן סעודה נאה כפי אשר תמצא ידו'. וכן סבירא ליה למרן בשולחן ערוך (סי' תרצ"ו סעיף ז') ומקורו מס' אורחות חיים (הלכות פורים או' ל"ט), וכ"ה בס' הכל בו (סי' מ"ה), וכן מדוקדק בגמרא מס' בבא מציעא (ע"ח:): יעויין.

ויש להוסיף על זה מה שראיתי בנימוקי יוסף, שנהגו הקדמונים שלא לאכול בשר בליל פורים כדי שלא יאמרו סעודה כשרה בלילה, וכ"ה בס' המנהגות להרא"ש מלוניל, ובכל בו (שם). ויעויין משי"כ החת"ס בהגהותיו על שו"ע (חושן משפט סי' קצ"ט). ומינה נמי אית לן למילף במכל שכן במשלוחי מנות המורכבים ממיני מתיקה כסוכריות ושוקולדים.

ד

התנאי העיקרי הוא שיהא דבר הראוי לאכילה בלבד

והנראה לחדש ולומר, שאע"פ שבעל תרומת הדשן כתב בטעם הדבר כדבר האמור, מכל מקום אין דעת רבינו הרמב"ם ומרן השולחן ערוך שווה לו לגמרי. היינו אף שמודים הם לבעל תרומה"ד שצריך דבר הראוי לאכילה למעט סדינין, בגדים ומעות. מכל מקום אין המטרה במשלוח המנות כפי שכתב, היינו כדי שיהיה צורך סעודה, ובהתאם לכך שיהא על פי גדרי חובת סעודה.

וחילי לומר כן הוא מדברי הרמב"ם ומרן בעצמם. שאע"פ שכתבו שישנו חיוב באכילת בשר בסעודה זו, מכל מקום בענין משלוח מנות הרחיבו את האפשרויות בקיום המצוה. שבנוסף על משלוח שתי מנות בשר כתבו גם מיני אוכלין, אלמא לאו דווקא בשר, מה גם שתחת שם אוכלין נכלל כל דבר הראוי לאכילה.

³ ובס' יד אהרן (סו"ס תרצ"ה) כתב שמדברי תרומה"ד משמע 'קצת' דלא יצא, והובא בס' באה"ט (סי' תרצ"ה או' ז'), ולא ידענא אמאי רק קצת. וראיתי בס' וישב אברהם (שמו 'צחק או' פ' סקמ"ח) שכתב לתמוה עליו איפכא שאפשר שאף תרומה"ד מודה שיוצא במעות ושאר כלים. ונראה מכל דבריו שם שלא ראה את דבריו בגוף הספר אלא מכלי שני, היות שתרומה"ד כתב להדיא שאין יוצא ידי חובה במעות, ומיניה בכסות וסדינין. ומשמע לגמרי אפילו שעדיין ישנה אפשרות למכרם ולקנות תמורתן מיני מאכל, וכן מבואר הדבר ממה שכתב הרה"מ"ח לדקדק ברמב"ם שם, ולא הביא את הדקדוק הנפלא של תרומה"ד בדעת הרמב"ם.

וכן מבואר מדברי הגמרא (מגילה ז:), שרבה שלח למרי בר מר, טסקא דקשבא ומלי כסא דקמחא דאבישונוא. ופירש"י, 'טסקא דקשבא – שק מלא תמרים. קימחא דאבישונוא – קמח שנתייבשו החטים בתנור בעודן כרמל, וקמח שלהן מתוק'. ויותר מכך מבואר, במה שחזר שנית לשלוח לו מלא טסקא דזנגבילא, ומלא כסא דפלפלתא אריכתא, שהם מיני תבלין לבשם את התבשיל ואינם מין מאכל שאוכלים אותו בעצמותו⁴.

וכאן המקום להעיר לגבי כל מה שכתבנו למעלה בדקדוק דברי הרמב"ם, במה שכלל את חיוב סעודת פורים עם משלוח מנות באותה הלכה, ובתוספת חיזוק בחיבור בין שניהם באומרו 'וכן'. שיש לדחות זאת, משום שראיתי בחיבור הרמב"ם על פי כת"י תימן דאינהו דווקנאי טובא כידוע, שיש חילוק הלכות בין חיוב סעודה למשלוח מנות⁵, ומה שכתב 'וכן' אינו בהכרח שיש קשר ענייני בין הדברים.

ומה שהטור ומרן הביאו את שני החיובים בסימן אחד כאמור למעלה, ומאיך מתנות לאביונים ייחדו לו סימן בפני עצמו, אפשר שהטעם לכך פשוט. היות שבסימן זה ישנם מספר פרטים שכל אחד עוסק בענין אחר, וכל אחד מהם מספיק לו בסעיף אחד בלבד (כמבואר בסימן תרצ"ה יעויין). לא שייך לעשות לכל אחד מהם סימן בפני עצמו⁶, ועל כן ראו לכללם בסימן אחד. ולעומת זאת מתנות לאביונים המובא בסימן הקודם (סימן תרצ"ד) הרי על כל ארבעת סעיפיו עוסק בענין זה. ומה שדייקנו מהמבואר בגמרא דמחלפי סעודתייהו, אלמא משלוח מנות משום קיום מצות סעודת פורים איתקן, יש לדחות, שלעולם אין קשר ביניהם, רק משום שאלו שתי המצוות מתקיימות בדברי מאכל, על כן ישנה אפשרות קיום שתיהם בדבר אחד, והוא לשלוח את סעודת הפורים אל חבריו והוא ישלח את שלו.

טעם הלבוש למשלוח מנות שהוא משום שמחת המקבל

ומצאתי בלבוש (חאו"ח סימן תרצ"ה ס"ד) שכתב 'ועוד שאין טעם המשלוח אלא כדי שיהיה לכל אדם לאכול די סיפוקו, ודברים המענגים ומשמחים את האדם כדי לשמוח בפורים'. ומבואר שבדעת תרומה"ד נאמרו הדברים, ולמרות זאת לא בא למעט שאר דברי מאכל אלא אדרבא כלל עוד דברי מאכל שאין להם קשר לסעודה, שמכיוון שיש בהם כדי לשמח, הרי הם בכלל דברים הנשלחין.

וכן מדוקדק הדבר בדבריו במה שכתב בחיוב אשה לשלוח מנות (סי' תרצ"ה סעיף ד'). 'דמידי הוא טעמא 'אלא לשמחה' ואם כן מאי שנא איש או אשה, שגם הם היו באותו הנס', והביאו שתילי זיתים (סי' תרצ"ו סקכ"א). וכן הוא לקמיה (סי' תרצ"ו), הורה (הלבוש) כהוראת רבו הרמ"א שלא לשלוח אל אבל כל שנים עשר חדש, 'שיש לו שמחה בו'. וכן כתב מהרד"מ מדנפשיה בספרו רביד הזהב בהגהותיו לשו"ע (סי' תרצ"ו ס"ו) יעויין שהאריך בזה. והנה על פי זה אתי שפיר מה שכתבנו למעלה בדעתו (או"ג ד"ה ונפקא מינות) שהורה כדעת רבו הרמ"א, שכאשר אינו רוצה לקבל את המשלוח, יצא ידי חובתו, שהרי שמחת המקבל יש כאן אף ללא קבלה בפועל.

וכן יש לסייע זאת במה שמצאתי למהרי"ץ בשו"ת פעולת צדיק (ח"א סי' צ"ח) שהביא קיצור תשובת משאת משה (ח"ב סי' ד'). שכאשר נגנב או אבד משלוח המנות לא יצא ידי חובתו ששמחת מקבל בעיניו וליכא, והביא ראיה לכך מהוראת הרמ"א בסי' תרצ"ו (ס"ו), שאין שולחין

⁴ וזה לשלעצמו קשה, וראיתי בס' כתר המלך על הרמב"ם שכתב שלא בא בזה לצאת ידי חובת משלוח מנות אלא כתוספת על מה שכבר ששלח מכבר, וקצת דוחק. וס' ערך השלחן (סי' תרצ"ה או' ב') כתב שמיני מאכל הם, ובבירור דבריו ניתן להעמיד שמדובר בזנגבילא רטיבתא המבואר בגמ' ברכות (ל"ו): שברכתה בורא פרי האדמה, וכ"פ מרן בשו"ע סי' ר"ג (סעיף ו'). ובשו"ת הלק"ט (ח"ב סי' קס"ג) כתב להוכיח מכאן שאף במעות שפיר דמי ויוצא בהם ידי חובה, דהנאה המביאה לידי מאכל כמאכל דמי, ואין הלכה כן כמבואר לעיל. ועכ"פ מכאן אין ראיה לדעת הרב פרי חדש שיוצאים בעופות חיים, היות שכאן קרובה הנאתן, דלא כעופות שחוטים. ומכאן ניתן לסייע בהיתר משלוח קפה, ותה, ומנה חמה, לקיים בהם מצוות משלוח מנות.

⁵ והוא סימון הנקודותיים שעשו ברמב"ם פרנקל.

⁶ אף שכבר מצינו מקומות שייחדו הטור והשו"ע סימן נפרד לענין אחד קטן, מכל מקום זהו דבר שמצד עצמו זר הוא. כך שהקרוב אל ההבנה שיאגדם אל מקום אחד, ועל דרך מעשה רבינו הקדוש בסידור המשניות.

לאבל משלוח מנות כל שנים עשר חדש, אף שהוא חייב לשלוח כפי שהורה שם מרן בשולחן ערוך. וזאת משום שקפדינן במשלוח מנות על שמחת המקבל ולא הנותן, וזה עולה יפה כדעת תרומה"ד ולא מטעמיה.

ונמצא שסובר שתרומה"ד לא בא למעט בתשובתו על פי טעם זה אלא דברים שאינם ראויים לאכילה כלל, כפי נושא התשובה שם כחלוקים וסדינין. אולם שאר דברים הראויים לאכילה אפילו מיועדים לענג ולשמח הרי זה יוצא בהם ידי חובה, וראייה לכך הגמרא הנזכרת. ועל כן הוסיף 'שיהיה לכל אדם לאכול די סיפוקו', היינו תוספת על העיקר, ולא בהכרח שלא היה לו כלל. ורש"י פירש (מגילה ז'), 'מנות - מיני מעדנים', וכ"כ נימוק"י.

וראיה גדולה יש להביא ממה שמצאתי לתלמידו של בעל תרומת הדשן בספרו לקט יושר (ח"א עמ' ל"ט ענין ג'), שכתב, 'ופעם אחת קניתי ארבע מיני צוקרא בעד שלש וינר, 'כדי לשלוח מנות לפורים', וזה שמותם בל"א גבאכ"ן, אינבר, וגלינדר, ורמגול, ושקדים מכוסים, ושאלתי לו מה מברך עליהו ואמר 'שהכל נהיה בדברו', רק לפעמים עושה בפה"ע על השקדים. ואם אתה מסופק בברכה הראשונה עשה 'שהכל נהיה בדברו'.

והעולה מן האמור שיכול לצאת ידי חובתו לכתחילה במשלוח מנות, אף בכזה שאינו יכול לצאת בו ידי חובת סעודת פורים, רק שיהיה דבר הראוי לאכילה. וכן יוצא ידי חובה במשלוח ממתקים, וכן הוא מנהג טורקיה כפי שהעידו שכנה"ג (סי' תרצ"ה הגה"ט או' י'), ומהר"ח"ף (מל"ח סי' ל"א או' מ"ב), וכן הוא בשו"ת תורה לשמה (סי' קפ"ט), כה"ח (סקמ"ח). ובשו"ת תשובה מאהבה (ח"א סי' רצ"ב) כתב, שמצוה לשלוח דבר יקר ומתוק. וכן מבואר בדברי ס' חסידים (סי' תשי"ג) המובא במגן אברהם (סי' תרצ"ו או' י"א), וכן במשנ"ב (שם סקי"ח).

וסמך גדול לכך הוא מדברי הגמרא הנ"ל, בפרט על פי גירסת הערוך 'לקשבא' (ערך חצב ה'), המבואר בגמרא שהוא קנה סוכר. ואפשר לסייע זאת על פי האמור בנביא (נחמיה ח'), 'לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו'. אלמא קרי לממתקים מנות שצריך לשלוח למי שאין לו. וכן ראיתי שהביא ראייה זו בס' שמחת יהודה נג'אר (מסכת סופרים כ"א הלכה ד'), ויש לדחות.

ועל פי האמור יוצאים ידי חובה גם במשלוח מנות המבוסס על מאכלי חלב. ועיין לחיד"א בס' נחל אשכול (ביאור על מגילת אסתר, ט' כ"ב) הביא מספר טעמים לשבח בקיום מצות משלוח מנות דווקא במגדנות ומיני מתיקה יעויין שם, ולפי אחד מן הטעמים מבואר יוצא שגם בדברי חלב יש למעלותא, יעויין שם, וכן שו"ת שדה הארץ (ח"ג סי' מ"ד).

ועכ"פ יש להעיר שמשלוח זה יראה לשלוח דווקא בתחילת היום או באמצעו על מנת שיהא ראוי לאכילה בפועל ולא בסוף היום. היות שקרוב לודאי שמי ששלחו לו יהא מנוע מלאכול משלוח זה, באשר אכל מכבר בסעודת הפורים שהיא בשרית, ובכה"ג אפשר לא יהא יוצא ידי חובתו. ועכ"פ יראה בכל אופן להדר את המשלוח כפי יכולתו כדי להרבות אהבה ואחוה שלום וריעות בעם ישראל.

והעצה היעוצה אף שאינה מחוייבת מאחר שההלכה לענ"ד היא כפי שכתבתי. שיראה לעשות משלוח אחד השווה אליבא דכולי עלמא, ואת שאר המשלוחים יקיים במיני מתיקה או חלביים כפי רצונו ומאוויי נפשו לטוב, או שיעשם עטרה לשתי מנות בסיסיות בהם יוצאים ידי חובת משלוח מנות כמין מאפה או תבשילין ויכלול את כולם יחדיו, וכן המנהג פשוט כיום.

אלא שיש לידע שאותו משלוח בו רוצה לקיים את המצוה כאמור אליבא דכולי עלמא, אינו בהכרח אחד, שהרי אף הנשים חייבות במצוות היום. ואף שמנהגינו שאם בע"ל אשה ה'א ויצא'ה אשתו עמ'ו. מכל מקום לכתחילה יוצאים ידי חובת הפוסקים המחייבים את האשה והילדים במצות משלוח מנות. ובלאו הכי שולחים מספר משלוחים, ולענייננו יראו שאותם

משלוחים יהיו נכונים אליבא דכולי עלמא. ובענין חיובה של האשה במצות משלוח מנות, עיין הערה⁷.

עוד למדנו אגב אורחא בתשובה זו, שאפשר לקיים מצוות משלוח מנות אף על מיני תבלין, ולכן נס קפה, שקיות תה וכדו', למרות שאינם מיני מאכל, שפיר דמי למישלחיהו. וכן יראה להקדים מצוות מתנות לאביונים ולאחר מכן מצוות משלוח מנות. בכסף ובשווה כסף אין יוצאים ידי חובת משלוח מנות אלא רק מתנות לאביונים.

⁷ בעיקר חיוב אשה במשלוח מנות הנה מצד הסברא יש לחייב, שהרי אף הם היו באותו הנס וממילא חייבות בכל מצוות היום, וכן כתב הרמ"א בדרכי משה (סי' תרצ"ה או' ז') בשם מהר"ב להכריח כן, שהרי חייבות במקרא מגילה, וכן פסק בהגהתו לשלחן ערוך (סי' תרצ"ה סעיף ד'). ומאידך מהריק"ש בס' ערך לחם (שם), לא מצא לנכון לחייב אשה היות שאין נראה כן מדברי התלמוד וכל הפוסקים המפורסמים, וגם לא נהגו כן. והפרי חדש אף הוא כתב לפקפק בדין זה, היות ש'איש' כתוב בחיוב זה ולא אשה, ומנין לרמ"א זאת, והביא את הערת מהריק"ש הנזכרת ששום פוסק לא כתב כן. וכן ראיתי למקור חיים שהעיר כהפרי חדש ד'איש' כתיב ולא אשה ובכמה מקומות מדייקים כן למעוטי אשה, והוא הדין כאן. ואמינא אנא שאין מן הצורך לכתוב כן, וכמו שהעיר הרמ"א שמקרא מגילה למדנו חיוב זה בכל המצוות, שכיוון שהיו באותו הנס לחייב במקרא מגילה הוא הדין בכל מצוות היום, וכן ראיתי שטען כן הפרי מגדים (אשל אברהם סי' תרצ"ה סקי"ד) לעומתו, וכן כתבו מו"ק ושב"י הביא את דבריהם בשערי תשובה (סק"ט), והוסיף שב"י שהרי כתוב 'קבלו היהודים', ומכאן הוא חיובא דאשה. ולגבי טענה השניה של מהריק"ש שלא נהגו כן, אפשר שהוא כמו שכתב המגן אברהם (סקי"ד) על דברי הרמ"א בהגה, 'לא ראיתי נזהרין בזה. ואפשר דדווקא באלמנה אבל אשה שיש לה בעל, בעלה משלח בשבילה לכמה בני אדם, ומ"מ יש להחמיר'. והיינו באשה נשואה. וכן כתב בספר מקור חיים שדווקא באלמנה. וכ"ה בקרבן נתנאל (פ"א סי' ז' או' ט'), ויעו"ע שם. ובספר שתילי זיתים, לא הושמטה הגהת הרמ"א המחייבת אשה במשלוח מנות, ובפירושו שם (סקכ"א) כתב לבאר זה לשובנו, 'דמידי הוא טעמא אלא לשמוח, ואם כן מאי שנא איש מאשה, כמו שחייבת במקרא מגילה. ופרי חדש ומהריק"ש חולקין שאינה צריכה'. והנה מבואר מדבריו כדעת הפרי חדש ומהריק"ש במה שציין שהם 'חולקין' על הדעה הראשונה, והוא על דרך 'אבל' המבואר בכללי הפוסקים שהיא דעת הניגוד מהשיטה הקודמת. ומה שכתב בפתח דבריו אין זה אלא לבאר את דברי ההגה מדוע לדעתו אשה חייבת, ומה שלא השמיט ההגהה אין ראייה לכלום, היות שהעתיקה כדי להיות יוצא ממנה לבאר את מעמד האשה במשלוח מנות. והנראה לנו שהכריע כן, היות שהמנהג פשוט שאין משלחות, ואין לומר משום כל כבודה בת מלך ואין דרכה לצאת בחוץ, שהרי גם כך היו משלחים את המשלוחים על ידי הילדים ושאר בני הבית, אלא ממה שאין מייחדים מנות לנשים לשלוח לנשים אחרות, נראה שנקטינן שאין הם חייבות בדבר. אלא שאם אכן כך הוא הדבר קשה הוא, שהרי לא ראינו גם ייחוד מנות לילדים מעל גיל שלש עשרה, אלא ודאי שסומכים על המשלוחים הרבים שנשלחים, וממילא נכללים הם בכללם, וכמו שכתב המגן אברהם הנ"ל. ואף שמשלח לגברים אחרים ותמנע הית'ה שאשה תשלח לאיש, הנה אין זו טענה. שהמניעה שהיא עצמה לא תשלח אולם אגב בעלה לא נשמע למנוע. אלא שאם כן לא ידענא מדוע לא הביא שתילי זיתים את דברי המגן אברהם הנזכרים בהם נשמע, ראשית טעם למנהג העולם ועוד יוצא מכאן חיוב לנשים שאין להם בעל, כגרשה ואלמנה, ובזה המנהג היה ברור ששלוחות על ידי ילדים או שאר אנשים קרובים, שהרי בכלל מצות היום. וממה שהביא את דברי פרי חדש מבואר שסובר להלכה לפטרם לגמרי, שאין הם בכלל החיוב. ועכ"פ אף שמנהג הוא כאמור, מכל מקום הורו האחרונים להחמיר כדעת המגן אברהם שאף הנשים הנשואות יראו לנכון לשלוח, ואמינא שיזכו לעצמם על ידי הגבהת המשלוח טרם ישלח.